

MAGYAR PHILOSOPHIAI SZEMLE.

TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTIK

BARÁTH FERENCZ ÉS BÖHM KÁROLY.

I. ÉVFOLYAM.

5. FÜZET.

1882. SZEPT. 1.

Megismeritek az igazságot, és az igazság
szabadokká téssen titeket.

János VIII. 32.

TARTALOM:

1. A bölcészet problémája. — *Schmitt Jenő.*
2. Lotze. II — *Bihari Péter.*
3. Spencer Herbert philosophiája. — Második közlemény. — *Lechner László.*
4. Értesítő: Dr. Pauer Imre. Philosophiai propaedeutika. — *Böhm Károly.*
5. A philosophiai folyóiratokból.
6. Újabb philosophiai művek.

BUDAPEST.
AIGNER LAJOS.

1882.

A „MAGYAR PHILOSOPHIAI SZEMLE“

munkatársai egyelőre a következők:

<i>Dr. Alexander Bernát</i>	<i>Grünwald Béla</i>	<i>Péterfy Sándor</i>
<i>dr. Babics Kálmán</i>	<i>György Aladár</i>	<i>dr. Pulszky Ágost</i>
<i>dr. Bánóczy József</i>	<i>Harrach József</i>	<i>Schmitt Jenő</i>
<i>dr. Bászeli Aurél</i>	<i>dr. Horváth Cyrill</i>	<i>Schneller István</i>
<i>dr. Bihari Péter</i>	<i>Hunfalvy Pál</i>	<i>dr. Schwarcz Gyula</i>
<i>Bodnár Zsigmond</i>	<i>dr. Kiss Áron</i>	<i>dr. Schwartzler Ottó</i>
<i>dr. Buday József</i>	<i>dr. Kovács Ödön</i>	<i>dr. Simon József</i>
<i>Dengi János</i>	<i>Kuncz Elek</i>	<i>dr. Széchy Károly</i>
<i>Domanovszki Endre</i>	<i>dr. Lechner László</i>	<i>dr. Szentkláray Jenő</i>
<i>Dunai Ferenc</i>	<i>dr. Maczki Valér</i>	<i>Szlamka Elek</i>
<i>dr. Emericzky Géza</i>	<i>dr. Medveczky Frigyes</i>	<i>Szöcs Farkas</i>
<i>Fekete Endre</i>	<i>Melegh Gyula</i>	<i>dr. Tolnay Lajos</i>
<i>dr. Felméri Lajos</i>	<i>Nagy Gusztáv</i>	<i>dr. Tóth Sándor</i>
<i>dr. Fischer Lajos</i>	<i>dr. Nemes Imre</i>	<i>Vandrák Endre</i>
<i>Gombócz Mihály</i>	<i>dr. Öreg János</i>	<i>dr. Werner Rezső.</i>
<i>Greguss Ágost</i>	<i>dr. Pauer Imre</i>	

Felelős szerkesztő: **Böhm Károly.**

Társszerkesztő: **Baráth F.**

A »Magyar Philosophiai Szemle« megjelenik kéthavi füzetekben, tehát évenként összesen hat füzetben, mintegy 30—35 ívnyi tartalommal.

Előfizetési ár: egész évre **5 forint.** Egyetemek, theologiai intézetek s egyéb felső iskolák hallgatói, ha ellenőrizve történik az előfizetés, személyök részére évenként **3 forinttal** fizethetnek elő.

A lap szellemi részét, s általában a szerkesztést illető tudósítások a szerkesztőséghez (*Deák-tér, 4. sz. evang. főgymnasium*), az anyagi részt s kiadást illetőleg pedig *Aigner Lajos*hoz (*Városház-tér*) küldendők.

A BÖLCSÉSZET PROBLÉMÁJA.

I.

Az antik bölcsészet a lét titkát, az érzéki tünemények alapját, a valóban létezőt kutatta. Az érzéki lét ezen alapját pedig kereste az elvont gondolat alakjaiban; elvont, nem érzéki létben, létesülésben, a számokban, — holt, nemérezéki parányok, érzékfölötti eszmék, vagy az anyag és alak absztrakt schémáiban.

Az antik bölcsészet eredménye összefoglalható tehát ezen tételben: a lét gondolati lény.

Ezzel ébredt az emberiség azon tudatra, hogy a lét titkai csak a gondolkodás titkainak megvilágításában deríthetők fel.

Ez a modern bölcsészet problémája.

A modern bölcsészet ennél fogva a gondolat titkait kutatja, és közvetve, csak ezek felderítése nyomán a lét titkait.

És méltán! Hiába keressük az empiristák, a materialisták iskolájában a lét titkának megoldását. Hisz azon atomok, a melyeket feltételeznek, maguk is csak nemérezéki gondolati schémák! A természettudomány maga is a gondolkodó ész szülöttje, a gondolkodással, mint hatalmas szerrel áthatja az érzékiség világát és visszavezeti az érzéki tények sokaságát a gondolkodás, a matematika egyszerű schémáira. Az abstract gondolkodás az előfeltétel, a mely alatt a természettudomány létesült; az elvont gondolkodás alakjai képezik a végecélt, a mely után törekszik. A természettudomány ideálja: a világ mint mennyiségtani képlet.

De az elvont nem a való. A lét titka csak az absztrakció, az elvont gondolkodás évezredes előítéleteinek legyőzésével de-

ríthető fel. A természettudomány csak eszközüül használja a gondolkodást: tárgya az érzéki tapasztalatok világa. Kell ennél fogva, hogy az elvont gondolatot, mint olyant, kutatásunk tárgyává tegyük. És ebben rejlik a philosophia létjoga és szükségessége.

A modern bölcsészet bejáratán látjuk ennél fogva lángoló vonásokban ezen feliratot: cogito ergo sum. Azaz, a modern bölcsészet a lét titkát csak a gondolat titkában igyekszik felderíteni. A modern bölcsészet a gondolat, az abstractió concret létalapját kutatja.

Ezen fáradozik Spinoza, a ki a lét és gondolat közös lényegét állapítja meg; ezen Locke, Hume és Condillac, a kik a gondolat titkait a közvetlen érzéki tapasztalat alapjain igyeksenek felderíteni; ezen Leibnitz, midőn a belélet tüneteit egyedi lét alakjában, a monádokban szemléli. Ez a német idealismus célja, midőn kimutatja, hogy az absztrakt szemlélődés és gondolkodás alakjai a természet tudományos megismerhetőségnek előfeltételei, vagy a midőn az én és a gondolat titkaiban a mindenség utolsó létalapját kutatja, állítván az alany és tárgy azonosságának elvét.

A lét gondolati lény, — ez volt az antik bölcsészet utolsó szava. De a modern bölcsészet nagy feladata az abstractió ködének feloszlatása, az abstractió titkainak felderítése. S itt ennél fogva nagyobb ellentét egyeztetendő ki, mint az elvont lét és gondolat, az anyag és szellem, a realismus és az idealismus ellentéte. Az »idealismus« tehát ép oly kevéssé oldja meg a philosophia problémáját, mint az elvont ellentétek, a melyekből egybeszólni akarják; mert ép oly elvont, nemérzéki schéma a materialisták paránya, mint az idealisták eszméje. Az abstract parányokból ép oly kevéssé magyarázhatjuk az érzéki élet közvetlen tüneteit, mint nem az idealisták eszményeiből. Mindkettő, akármily nagy is legyen ellentétük, közös alapon áll, t. i. az elvont világnézet, az abstractió alapján. A nagy ellentét, a mely kiegyeztetendő, a gondolati, a schematikus, az elvont létnek ellentéte az érzéki tünetény tényével, a noumenon ellentéte (tágabb értelemben) a phaenomenonnal, vagyis a lét és jelenség ellentéte. Nem az elvont ellentétek összeegyeztetése, hanem a gondolati tevékenység megérzékítése a modern philosophia utolsó szava;

azon érzéki functiók felderítése, a melyek gazdagon kifejlődött szervezetükben a gondolkodás és az öntudat sajátos jelenségeit szülik, — a jövő nagy problémája; — azon álláspont, a melyen a természettudomány és a bölcsészet régi viszállya megszűnik, a physiologia és psychologia ellentmondásai feloszolnak és a tudomány harmonikus nagy egészszé forr össze. A gondolkodást, melynek alakjait az eddigi tudomány múlt évezedek hagyományaként egyszerűen feltételezte és meggondolás nélkül, pusztán mint a döttat elfogadta, kell hogy származásában és eredetében megismerjük, a mint az az élet alapjaiból lassan kifejlődött. A természetellenesség azon halmazából, a mely az elvont gondolkodás világnézetének kinövése és fejlődménye, kell, hogy visszatérjünk az ismeret és az élet eredeti természet-alapjaira. Az eszmének meg kell testesülni, hússá és vérré válni, — az elvont gondolkodás phantomjainak eredeti érzéki valóságukra visszavezettetni.

Örökké elzárkozottnak, örökké sötétnek tűnik fel előttünk a világ és a valóság, ha a létet a bennünk jelentkező tüneményeknek pusztá ellentétéként fogjuk fel; ha a jelenséget mi bennünk illusorius, semmis álomnak, pusztá csalódásnak tekintjük.

Hát valóban nem volna más a világ mint ezen bujódsi önmaga előtt, névtelen vagy elvont »létnek« álarcos komédiája, melynek pusztá hazug külszíne mint jelenség tünnek fel előttünk? Nem rejlik-e talán ezen állításban hamis, ellentmondásos feltevés? Ezen alaptévedés megdöntése nem terjesztene-e ép annyi világosságot a lét és ismeret minden alakjaira, mint a mennyi sötétséget terjesztett az elvont és illusorius bölcsészeti tévhit?

Valóban, az érzéki tünemény nem ezen frivol, illusorius játék, hanem szent komolyságu élet és tény. A jelenség maga a közvetlen tényleges lét; a tevékeny, a másra ható, a másban jelentkező valami, — a szenvedő és tevékeny lét, ez az érzéki lét. Mi magunk vagyunk a lét, még pedig a lét legbonyolultabb, legcomplicáltabb alakja, a mely önmagában foglalja a lét alsóbb, egyszerűbb fokait. Csak itt találja valósítását G ö t h e mondata: kezdetben vala a tett. Mert a tett a lényegében másra vonatkoztatott valami, az abban jelentkező, — a tünemény; — ő a

tevékeny terjeszkedés, a mely egyuttal eredetileg individualizált, egyedi valami (parány) és valóításában a mástól elválhatlan, ennél fogva maga a végtelen és örök, s egyben az ideális és a gondolati is.

Valamint az antik bölcsészet, megszüntetvén a naiv képzelődés világnézetét, új korszakot alkotott az emberiség gondolkodásában és életében, a melyet az elvont világnézet korszakának elnevezhetünk, úgy a modern bölcsészet is hivatva van új korszakot alkotni az emberiség gondolkodásában és életében. Valamint az antik bölcsészet a naiv képzelődés világnézetének az abstractióba való feloszlását, úgy szemlélheti a modern bölcsészet az abstractió ezen világnézetének a concret érzéki élet alapjaiba való feloszlását.

És míg a multnak, az elvont gondolkodás világnézetének alapdogmája volt: a lét és tünemény összeegyeztethetlen ellentéte, azaz: nem; jelentkező létnek és illusorius nem létező jelenülésnek feltevése, úgy az új világnézet alapja a lét és jelenség azonossága, azaz: a nemjelentkező, a nem-érzéki, nemtapasztalható létnek és a nemlétező, valótlan jelenség esztelen feltevéseinek megdöntése. A lét és jelenség látszólagos különbségei kell, hogy eltűnjenek a tevékenységnek mint jelenülésnek álláspontjáról, úgy hogy a kisebb, szűkebbkörű tevékenység, mely a nagyobbikban, mint a krajcár a forintban foglaltatik, eltűnik a nagyobb mérvű, terjedtebb, intenzívebb tevékenységben, valamint a csillagok világosságában eltűnik a reflektált napsugarak világosságában. Különösen pedig a gondolat functiója, a mint látni fogjuk, roppant bonyolult érzéki lét és jelenség. Azért tévedtek az angol és francia empiristák, midőn a gondolkodás tevékenységét egyes egyszerű, érzéki tünemények egyesítésére, vagy ezeknek szokásos rendben való ismétlésére visszavezetni akarták.

Ha az érzéki tényt vagy érzékiséget — *Sinnlicheit* — alapelvnek valljuk, akkor ennek is létének vagy jelentkezésének legegyszerűbb alapjára kell visszamennünk, hogy complicált alakjait belőle leszarmasztathassuk. Mily bonyolult szervezeten, mely évezredekön át fejlődött, alapszik például a látás vagy hallás érzéki ténye! Minden érzéklésnek legegyszerűbb alakja, a melyre a többi alakok visszavezethetők, a mint azt már

D ü h r i n g (Cursus der Philosophie) kimondotta, az egyszerű mechanikai feszállapot, vagyis a kiterjedés mint érzéki terjeszkedés. Óvakodnunk kell itt, hogy a tiszta mechanikai tér gondolati phantomját, a mely csak magasra fejlődött emberi öntudat bonyolult functiója, össze ne zavarjuk ezen érzéki terjeszkedésnek egyszerűen adott tényével és létével. Érzékeink közül ezt legtisztábban szemlélteti pl. az innervatio érzete, továbbá a tapintásnál a nyomás érzete, a melyben egyszerű, feszítő érzéki terjeszkedést tapasztalunk. Ezen tevékeny érzéki lét legegyszerűbb egyedi alakja a parányfeszállapot — a parány, mint tevékeny érzéki terjeszkedés. Ez az anyag és erő elvont képleteinek concret létalapja: a tevékenység és lét alapja, a mely egyúttal individualizált kiterjedés; az erő, a mely maga az anyag. A testek különböző lényege és működése és ezek folytán a jelenségek különbözősége is: az érzéki terjeszkedő parányok lényegének qualitativ tömörsége] és működésük, hatékonyságának különböző fokozataiban rejlik, valamint a parányok mozgásának és csoportosulásának különféleségeiben is.

A lét és jelenség ezen absztrakt ellentétét mint alapgódmát feltételezve, nem is törekedtek mindeddig az ismeret sajátos természetét, a mint az a léten alapszik, megállapítani, hanem a lét és ismeret ellentétét összezavarták a lét és jelenség ellentétével. Az absztrakció ferdesége már abban mutatkozik, hogy a lét ellenében egyáltalán ellentétet állítanak, és ezen ellentéttel, mint tényleges factorral számítanak. Ily ellentét szerepét játssza a pusztán subjectiv, illusorius jelenség. — De a jelenség mint tényleges megjelenés egyúttal létező megjelenés. Az érzés, képzelet s a t. közvetlen adott, létező jelenségi módozatok. Mint ezen teljesen autonom jelenség tényei önmagukban megvannak, léteznek és fenállanak, akár vannak ezen belső jelenkezés tényein kívül megfelelőleg berendezett feszállapotú csoportosulások, akár nincsenek. Valjon helyes, találó utánképzése i-e ezen belső érzéki terjeszkedés vagy jelentkezés csoportozatai más, külső parány-feszállapotú csoportozatoknak, vagy hogy egyáltalán utánképzések-e azok? ez nem tartozik a belső élet realitásához, mint olyanhoz. Ezen utánképzésben ugyanis az ismeretnek természete, de nem a jelentkezés természete rejlik. Az idegek belérzete (az innervatio), az álm, a hallucinatio ép

oly realis, valóságos szerves feszállapotok, mint p. o. a növény szervezetének feszállapotai. Az érzéki csalódások, a hallucinációk, a tévedések stb., melyeket a jelenség pusztá subjectiv voltának bizonyítgatására felhozunk, éppen a belműködés ezen autonom létét tanúsítják; tanúsítják azt, hogy itt valóban autonom, önálló, sajátos törvények szerint működő léttel, és nem más létnek pusztá passiv visszatükrözésével van dolgunk. Valótlanról, illúzióról tehát csak az ismeret terén, nem pedig a jelenség terén lehet szó. Ezen szó: »valótlan«, nem alkalmazható magában a jelenségre, mint olyanra, hanem csak az érzéki tények ezen összehasonlítási viszonyára, az ismeretre. Ha a feszállapoti parányok berendezése az agy központi sejtein belül meg nem felel a parányfeszállapotok berendezésének önmagunkon kívül, akkor az előbbieken ezen viszonyításban valótlan jelenítenek meg. De ezen viszonyítás természete helytelenül ruházott át ezen úgynevezett belső tünemények közvetlen léteire, mint olyanra.

A lét és jelenség azonosságának elvével ellentétben látszik állani azon tény, hogy az ember önismerete éppen a legnagyobb és legnehezebb probléma; de éppen itt leli legfényesebb igazolását, minthogy éppen az érzéki szervezet bonyolultságának ténnyével nemcsak ezen nehézség alapoka világittatik meg, hanem megvilágíttatnak ezen szellemi tünemények összes sajátosságai is. Az agy idegrendszerének belseje maga egy roppant bonyolult tény és tünemény, egyesítve intensív vegyi működésben, melynek legfinomabb részletei mint olyanok eltűnnek, valamint a léghajós szeme előtt végre föld és tenger elmosódnak egy nagy perspectivában és a távoli hegytájékok is kékes felhők képében tűnnek elő. Bármily bámulatosan tükrözzön is vissza az agyidegrendszer bonyolult ösztünete még finomabb rezgési sajátosságokat is fokozataikban, azokat ezen nagymérvű tevékenység intensív egységéhez képest csak az érzés sajátos hangulatában képes szemléltetni, finomabb mozzanatok azonban részletekben nem tűnhetnek elő. Innét van, hogy érzéki észrevevőstünk és ismeretünk bonyolult idegszerkezete, a lét és tünemény azonossága mellett is, annak elvénél fogva az ismeretnek oly nagy problémáját képezi.

Eszméink positiv kivitelét későbbi cikkekben szándékunk

vázolni. Itt egyelőre csak még egynehány ellenvetés megvilágítására szorítkozunk, a melyeket még álláspontunk ellenében fel lehetne hozni.

Mindazon tarka-barka ellenvetések, melyeket a mi ismeretünk és általában az ismeret puszta subjectiv voltának bebizonyítására felhozunk, ugymint: hogy érzéki szerveink tökéletlenek; hogy a tárgyak bizonyos tulajdonságai általunk talán nem észlelhetők; hogy szemlélődésünk alakjai talán csak részben tükrözik vissza a dolgok természetét, tükörhöz hasonlóan, a mely csak két dimenzióval bír, és hogy a valóságos tér talán több dimenzióval bír, mint hárommal, — csakis ezen másodlagos körülményre, a külső lét és jelenség utánképzésének helyes voltára vonatkoznak.

Tetöződik végre ezen sophisma bonyolult érzéki functióknak, elvont schémáknak egyszerűen adott érzéki tényekkel való összezavarásával. Mennyire felelnek meg már most közvetlenül észrevett vagy emlékezetben megtartott képeink a külső lét tényeinek, azt megállapítani gyakran nehéz feladatát képezi a tapasztalati kutatásnak, a mely sokoldalú tapasztalatok összefoglalásával, — universalis, azaz gondolatilag felfogott empiriában természetes tévedések orvosságát leli. Szervezetünk egyáltalán inkább gyakorlati célokra, a létért való harcban előnyt, hasznot biztosító tulajdonságok fejlesztésére van alkotva, és nem annyira a tisztán elméleti ismeretre. De az érzéki tevékenységnek mindent közvetítő és mindenben tényleg is nyilvánuló hatásaiban leljük korlátolt érzéki szerveink tökéletlenségének kijavítását. Ugy pl. tudjuk, hogy a violán túli aetherrezgéseket szemeinkkel közvetlenül már nem észlelhetjük, de vegyileg érzékeny anyagokra való behatásukban mindazonáltal felismerhetjük.

A való és valótlan ellentétének tehát csakis az érzéki tapasztalat körében van értelme, egyenlőséget vagy egyenőtlenséget fejez ki csupán megjelenő empiriai tények egybevetésében és összehasonlításában. Itt ugyan kérdezhetjük, hogy valami összehasonlítva más valamivel, megfelel-e annak, vagy sem, de nem, valjon valami saját létében vagy jelenülésében megfelel-e önmagának, vagy sem? E szerint jogosan kételkedhetem, valjon megfelel-e bizonyos érzéki jelenülés bennem más, önmagamon kívül létező érzéki létnek, de semmikép sem vagyok

feljogosítva arra, hogy az elvont gondolkodás phantomjait mint valódi létet csusztagassam ezen tapasztalati valóság helyébe. Ez két alapjában különböző viszony, s a bizonytalanság az első esetben semmikép sem igazolhatja ezen becsusztatást a másik esetben.

Azon feltevés, hogy a három dimenzió teljesen önkényes megállapítása a matematikai térben — számtalan dimenziót állíthatunk fel a golyó minden sugara irányában, ámbár a három dimenzió feltevése az ismeret praktikus céljaira való tekintetből különösen célszerű — mondom azon feltevés, hogy ezen abstract önkényes constructió érvül szolgálhatna az érzéki tüne-mény illusorius volta mellett, a kételyt teljes ferdeségében tünteti elő. Bonyolult gondolati és ismereti tények sajátosságai, az érzékiség évezredes fejlődésének legcomplicáltabb termékei, — mint például a gondolati, a matematikai tér, melynek tudatával az állat vagy a fejletlen gyermek nem bírhat, — mint az egyszerű érzéki terjeszkedés és jelenülés alapjai és előfeltételei csempésztetnek be, és mint egyszerűen adottak szerepelnek. És ezen chaosban, a legegyszerűbb és a legbonyolultabb zagyvalékos összezavarásában, a legrikítóbb ellenmondások ezen útvesztőjében speculativ vagy transcendental bölcsesség mélyeit csodálják!

II.

A gondolkodás mibenlétének nagy titka az, melynek megoldását a modern philosophia magának célul tűzte ki. Miben rejlik már most azon akadály, a mely annak megoldását mind-
 eddig meggátolta? Abban, hogy ugyanazon bölcsészek, a kik a gondolkodás lényegét kutatták, magok is az abstract gondolkodás alakjait a mindenség alaplényeül tételezték fel. Igen talá-lóan emeli ki egy újabb bölcsész (Dühring), hogy a gondolatok alakítását és alkotását létesítő alap maga nem lehet megint gondolkodás. De határozatlanul hagyja, hogy mi ezen alap, sőt fel-
 derítését lehetetlenségnek tartja. És miért? Mert az abstractio, a gondolkodásnak ezen feltételezése az abstract gondolkozó előtti, feltételezése egyszersmind minden ismeretnek, s így a ter-mészet ismeretének is. Ő előtte csak holt lét elvont schémái-

ban válik lehetségessé a természet megismerése. Ha ezen elvont schematismus valóban az a feltétel, a mely alatt egyedül ismerhető fel minden, akkor az ismerésnek, magának ezen elvont schematismusnak megismerése lehetetlen. Akkor minden ilyenmü kísérlet csak mystikus tévedésnek tekinthető, a mely a közönséges ismereten felül álló másnemü ismereti tehetséggel dicsekszik, a közönséges absztrakt, discursiv és reflexiv ismereten kívül még értelmi szemlélettel (intellectuelle Anschauung), a mely csak egyes kiváló halandók jutáléka volna, a melynek bölcseségét tehát a többi világ mai napig ép oly kevéssé volt képes felfogni, mint a Fichte, Schelling és Hegel-féle bölceletet.

De oly szomorú helyzetben nincs az emberi ismeret. A gondolkodás egyszerű létalapja nem rejtőzik el érzékfölötti vagy emberfölötti magasztosság homályában. Nem! Minden gondolkodás alapanyaga és alakító ősereje leplezetlenül fekszik előttünk a gondolkodó egyed saját fejlődésének, valamint a faj, az emberiség gondolkodásának fejlődésében. Nem a mystika éghoz szálló köde az; ezen létalap, a melyből minden gondolkodás származik, a profán, megvetett érzékiség maga. Az érzékiség, a szellem és ismeret ezen bölcsője, ezen szerény csira, a mely a természet »mélyeiben«, a valóság talajában nyugszik, melynek solid alapjából felcsirázott, mielőtt a gondolat alkotása óriási fához hasonlóan elágazott volna az abstractió magas aetherében.

És valóban, ennek érzete immár megragadta az emberi szellemet. A bölcsészeti speculatio menybe száguldó hypothesiseiből megint ezen egyszerű solid alapra törekszik vissza, az érzékiség, a tapasztalat alapjára. Ezen egyszerű mélységben fedezi fel végre azon ködös, sublim magaslatok egész lényét és titkát. Az emberiség saját ismeretének tökélyét csak így valósítja, a midőn leszáll az egyszerű természetalap ezen mélyébe, a melyből a végtelenül bonyolult érzékiség sublim alakjai kifejecedtek. Az ismeret napvilága, mely mindedig önmagát és mindent zavaros ködben rejtett el, az emberiség előtt végre az érzékiség közvetlen világosságában támad fel.

Mert az, a mit a gondolkodással kell, hogy felismerjünk, az anyag, a mely a gondolat alakjaiban feldolgoztatik, szükségkép maga a keresett »eredeti létalapja minden gondolati lánc-

latnak«, — a mennyiben ezen alak tárgy szerinti, valódi, saját alakja a tárgynak és nem külsőleg odaragasztott etiquette, pusztá baszontalan formula. A mennyiben a gondolati tevékenységben csakis az érzéki tény igazsága és valósága fejtetik ki célszerűen, a mennyiben a gondolkodásnak mint olyannak valóságos, gyakorlati, tapasztalati értéke van, a mennyiben az minket az érzékiség világára való olynemű czélszerű behatásokra vezethet, a melyek ennél fogva nem valamely agyrémnek, hanem a dolgok természetének felelnek meg, annyiban kell, hogy a gondolkodás csakis az érzéki tény saját természetének kifolyásaként szerepeljen.

A holt, önmagukban tétlen, közömbös lét csak az emberi elvont gondolkodás phantomja. Még a sarkvidék jege csupa rezgés önmagában. A mindenség a rezgő, tevékeny, feszítő érzéki parányok elválaszthatlan láncolata. A mindenségben nem ismerünk ennél fogva halált, hanem csak az érzéki élet számtalan fokozatait, a szervesen feszítő parányoktól kezdve, a melyek egyenletesen egymásnak feszülve, a tért egyenletesen betöltve, a kristályok szabályos alakjait alkotják, — az agyvelő gondolati tevékenységéig, a mely gazdagon fejlesztett szervezeteiben az érzéki tények mindenségét intenzív egységes tényben szemlélteti. Azért mert a gondolkodás csak az érzéki tények tárgyszerinti összefüggését szemlélteti, érvénynyel bírnak a gondolat-, az észtan- és menyinyiségtan törvényei minden valóságban, és törvényei azok a csillagzatok, valamint a parányok mozgásának. Az emberi gondolkodás maga is csak az áttekinthetetlen gazdagságban és egységes áttekinetében kifejlett universalis érzékiség. Az eredeti összeköttetés, a mely minden gondolati összeköttetésnek alapja, a tények összeköttetése, a tényleg mástól elválhatlan, a másra feszítő, másban nyilvánuló és jelentkező, a tevékeny és szenvedő lét, — az érzéki lét.

Az eddigi bölcsészet hiába kereste azon hidat, a mely az érzéki lét profán talaját a gondolat és eszményiség menyorszá-gával összekötné. Hiába kereste pedig azért, mert a holt schéma-szerű létet vagy substantiát, a gondolat ezen bonyolult alkotásait a mindenségbe egyszerűen projiciálta és azokat mint egyszerű közvetlen valóságot minden természetben feltételezte; a világot pedig mint egymás iránt közömbös, holt, nemérzéki

parányok halmazát képzelte, a melyek egymás iránt tárgyszerű, benső vonatkozással nem bírnak. Hiába keresték ezen kapcsolatot azok, a kik a valóságos eredeti létet és substantiát, az érzéki tény, terjeszkedést vagy feszállapotot abstract substantiák vagy anyagok felfoghatlan másodrendű kvalitásának tekintették. De az érzéki tény maga azon híd, a mely a közvetlen élet alapját az idealitás egével összefűzi.

Az általánosság formái, miután az érzéki tény önmagában ezen végtelen, másra való tevékeny vonatkozás, más ellen való feszülés és másra behatás, másnak változtatása, — a dolgok saját természetét, tevékeny létüket kifejező, ennél fogva tárgyszerinti jogosultsággal alkalmazott formák. Az universalitás alakja itt nem áll csak külső schablonszerű, nem-tárgyszerinti alkalmaztatásban végesre, határoltra, egyedire, — hanem ezen átmenet a végtelenbe, universalisba és örökké-valóba magának a végesnek, egyedinek saját ténye és tevékenysége, vagy — miután mi a létet a tevékenységtől alapjában többé el nem különíthetjük — csakis saját létének következetes kifejezése.

Egyáltalán ellentmondó azon vélemény, hogy szemléletünk-nél gondolkodásunk közben (akár csak leghalványabb negatív fogalmainknál is), bennünk, saját belállapotaink jelentkezésében nem jelentkező létet bármi módon is képesek volnánk megjelentkeztetni.

Ha már most a világ alaplényének nagy kérdését felvetjük, itt csak két feltevés lehetséges a tudat számára, a melyek egyikét az ember szükségkép választani fogja, mihelyest ezen kérdés benne megérlelt:

a) vagy többé-kevésbé bonyolult jelenségeket (úgy mint a képzelet alakításait, — vagy az érzéki belélet legbonyolultabb jelenségeit, az abstractió schémáit) fogja minden valóság alapjaként feltételezni;

b) avagy inkább saját belállapotaink legegyszerűbb jelenségeit fogja feltételezni minden lét és minden gondolkodás alapelemeként.

Az első úton haladt minden eddigi religio és minden eddigi philosophia, a melyek a legcomplicáltabb érzéki funktiókból, állítólagos nemérzéki vagy érzékfölötti létschémákból akarták megmagyarázni az érzéki jelentkezések titkait.

Ezen álláspontot foglalja el az idealismus, a mely tiszta gondolati lényeket, — az eszmét, a substantiát, a feltétlen ént, a fogalmat a jelentkezések világának alapjává tette. — Ezen ösvényen haladt a materialismus, a mely az elvont gondolkodás szülte parányoknak hang és világosság nélküli, örökké sötét, hideg, láthatatlan és csendes, azaz nem érzéki világát ezen mennyiségteni schémaszerű gondolati szemléletet, »a melyből az érzéki élet meg nem magyarázható«, az ösztermészet őslényegeül felfogja. Ezen úton haladtak mindazok, a kik logikai vagy mennyiségteni abstractiókat a dolgok világának alaplényegeként fogták fel. Akármily nagynak tűnjék is fel a köztük felmerülő ellentét (akár elvetik az érzékiséget mint pusztá csalódást, akár elismerik azt, mint a valóság criteriumát), abban egyezik a véleményük, hogy oly valami, a mi semmiféle érzésben és életben közvetlenül adva nem lehet, a mi csak az abstract gondolkodásnak functióiban jelentkezhetik, eredetinek és elsőnek vétessék, a melylyel szemben az érzéki, a nem-való lenne, vagy a melyből az csakis mint második, mint qualitas secunda volna leszármaztatandó. Abban megegyeznek az idealismus és a materialismus, hogy nem érzéki schémákat közvetlen valóságoknak tekintenek, hogy az egyedül közvetlenül adottat, az érzékit mint leszármaztatottat szerepeltetik, mint oly valamit, a mi ezen tiszta gondolati schémák complicatiójából csak utólag származuék. Mindkét nézet az emberi öntudat egy korszakába tartozik, azon korszakba, a mely ott kezdődik, a hol az emberiség a naiv képzelet álmaiból a tiszta elvont gondolkodásra és a dolgok gondolati szemléletére emelkedett. Oly korszak az, a melynek a gondolkodás és annak schémái szükségkép felfoghatlan feltevések, a melyek, nem tudni, hogyan létesültek, a melyek genesisise itt sohasem fogható fel, minthogy ezen phantomok mint szilárd valami tételeztetnek fel minden valóságban.

A második álláspont teljesen érthetlenné válik, ha azt az első álláspont előitéleteinek feltételezése mellett szemlélni akarjuk. Az előbbi álláspont ugyanis épen saját belállapotaink ezen legegyszerűbb közvetlenségének közvetlen létet nem tulajdonít. A közvetlen egyszerűnek nem tulajdoníttatik eredeti valóság, mert az, a mi legbonyolultabb, a tiszta gondolkodás schematismusa vétetik eredeti valóságnak. Egyúttal a mint láttuk, hiány-

zik itt ezen két ellentét közvetítésének fogalma, úgy, hogy az öntudatban össze nem egyeztethető ellentétekként állanak egymással szemközt az érzéki jelenségek világa és a gondolati schémák állítólagos valósága. Ezen belállapotokat ennél fogva, mint-hogy a schémák objectivált világa vétetik egyedül valónak, illusorius jelenségnek, olyas valaminek fogják fel, a mi valósággal nem létezik.

A lidérc, a mely itt az öntudat előtt lebeg, valami tényleg létezőnek phantomja, a mely bizonyos tekintetben nem létező valami, p u s z t a p h ä n o m e n. A legroszszabb pedig azon körülmény, hogy a tényleges létnek épen ezen a semmiségbe nyuló része valósággal az egész jelentkezés tényét foglalja magában, azaz mindazt, a mi tényleg és valósággal jelentkezik, míg a lét mint olyan az abstractióban elfüstlög, annak homályában elrejtőzik, mint megfoghatlan valami — mint *D i n g a n s i c h*. Ez az absztrakt világnézet teljes consequentiája, a mely legtisztább kifejezését találta a *K a n t*-féle philosophiában és annak iskolájában; oly consequentia, a mely minden ellentmondása dacára is hozzáférhetlenné tartatik. Nem csoda, mert ezen ferdeség évezredek nagyszerű fejlődésének eredménye. De oly gondolati schémákat, mint pl. a pusztán subjectiv tüneményt, nem fogadhatunk el egyszerű feltételezésnek, s azért nemcsak a *K a n t*-féle philosophia meg nem támadott alapjára, hanem az évezredek ezen világnézetének alapjára, ezen ősrégi előítéletek ellen intézzük a támadást. Azon mondattal: minden a mit tapasztalunk, p u s z t a i l l u z i ó, jelentkezés, — ezen tételt állítjuk szembe: a jelentkezés tényleg megvan; a jelentkezés maga ezen tény, sőt az egyedül adott tény, az egyedüli tény, a melyről beszélhetünk, a melyet egyáltalán elképzelhetünk, vagy felfoghatunk. Csak a mi tényleg megvan, létezik. A j e l e n t k e z é s e n n é l f o g v a m a g a a l é t.

Ha már most egyrészt a jelentkezés az egyedül adott tény, úgy másrészt a tény a magát meghatározó, magát legbensőbb valójában megváltoztató valami, az egymással legbensőbbben é r i n t k e z ő (az érzékiség és érzés), a saját természeténél fogva másban nyilvánuló valami — a j e l e n t k e z é s. A tény vagy jelenség mindent áthatva és mindenben nyilvánulva nem tűr ennél fogva létet maga mögött vagy maga mellett, a mely önma-

gában közömbös, tétlen, elzárkozva, nemjelentkező, nemérzéki lét volna. Mert a mi mellette létezik, el nem zárható annak tevékeny behatásától — tevékenység ugyanis csak ezen közösségben lehetséges — ; a másik ennél fogva csakis saját létének tevékeny mozzanata, azaz maga is csak tény és jelenség. A tény és jelentkezés ennél fogva minden, ha egyáltalán létezik valami.

A speculativ bölcsész, az egyedi élet alakjaitól visszariadva, fejét az abstractió homoktengerében rejti el, hogy ott lelje fel a valót és az eredeti létet, mint a dogmaticus bölcsészek ; vagy hogy K a n t t a l azt állíthassa, hogy ott semmit sem lát ; hogy azon ellentmondó biztatást hangoztassa, hogy a létet nem ismerjük, hogy a lét teljesen idegen valami előttünk. Hisz mi magunk vagyunk a közvetlen lét ! Önmagunkban szemlélhetjük, mint fejlődik az, az egyszerű mechanikai feszállapot ősalakításától a legmagasabb, legbonyolultabb alakokig — a krystallizációtól a gondolkodásig.

Éppen azért, mivel a gondolkodás lényegét fel nem ismerik az érzéki élet ezen bonyolult szervezetének funkciójául, az abstract öntudat nem látja az egyedinek és tapasztalatinak kibékülését az egyetemessel, a hol azután az egyedi maga is az abstractió körébe vonatik, csak hogy az abstract gondolkodás ellenkező mozgásában, a hol mint nemérzéki lét és holt substratum szemléltetik. A materialismus és idealismus csak mintegy ellenkező sarkait képezik ugyanazon elvont világnézetnek. A lét és gondolkodás, a tapasztalati és egyetemes ellentéte, (a mely mindig ellentétes philosophiák alakjában fellépett) képezi a kriticizmusnak alapdogmáját is. Az elvont világnézet fejlődésének történelme ennél fogva kiengesztelhetlen ellentétek harcát szemlélteti, oly ellentétek harcát, a melyek csak az elvont schémáknak concret érzéki alapjukra való felbontásában, azaz magában az elvont világnézet feloszlásában találja megoldását.

Ámde az egyszerű concret alap, a melyen ezen ellentétek felépülnek, egyúttal azoknak eredeti valósága és egysége is. Ha tehát a jövő világnézlete tökéletes ellentétet képez minden abstract felfogással, másrészt alapjában azonos mindezen ellentétekkel és mindezen egyoldalúságokkal és ellentétekkel szemben ő az ellentét nélküli.

Ezen bölcsészet a t o m i s m u s, miután minden valóságban

az egyedi, önmagában tevékeny létet veszi alapul, a mely tevékenység mint önmagára vonatkoztatott, mint feszítés egyúttal kiterjedt, vagy helyesebben a valóságos kiterjedés maga; de nem úgy, hogy önmagában határozatlanul a véghetetlenségben elmosódik, hanem mint concret egyedileg meghatározott terjeszkedés. Ezen szónak »kiterjedés« eredeti értelme teljesen érzéki és azonos a tevékeny terjeszkedés vagy feszítéssel, és csak sokkal későbbben lett közvetítés útján a tiszta tér vagy üres kiterjedés elvont szemléletére alkalmazva; valamint minden elvont fogalom neve a nyelvben, egy érzéki tényt jelölő gyökre visszavezethető, a mely körülmény újra fényes bizonyítéka annak, hogy az állítólag nemérezéki gondolati felfogás eredeti érzéki alaphól származik. — Ezen szó »érintkezés«, valamint a hasongyökű »érzés« már a másra való vonatkozás viszonyát fejezi ki, a mennyiben mást érintő, a másra tevékenyen vonatkozó valamit fejez ki. Ezen már a létben benne rejlő másra való vonatkoztatás legegyszerűbb alakjában: a lét mint érzéki feszállapot. Az érzéki lét nyelviileg és értelem szerint azonos a tevékenyen másra vonatkozó feszállapottal. Sőt maga ezen szó: »értelem«, a melylyel már az érzékiség egyetemes vonatkoztatását jelöljük, ugyanazon gyökkel bír, mint az »érzék« szó, és maga is a gondolati működésnek eredetileg érzéki voltát bizonyítja.

Ha azt mondjuk, hogy az érzéki lét eredetileg egyedi valami, akkor abból az következik, hogy ezen feszítő és terjeszkedő egyediség, mint olyan, meg nem semmisíthető. A terjeszkedés ezen egyedi alakjai, mint tevékeny valók a más behatásának nyitva állanak, — kiterjedésükben megváltoztathatók, sűrűbbíthetők és ritkíthatók, a behatás ezen kölcsönösségében ruganyosak. De éppen mert egyedi létük eredetileg terjeszkedés, ezen terjeszkedés jöllehet a viszonyokhoz képest módosulhat, mint olyan meg nem szűnhet. A végtelenbe való osztás hasonlóképp eltüntetné a kiterjedés egyedi határozottságát. Ezen érzéki terjeszkedés ennél fogva utolsó mozzanataiban eredetileg oszthatlan concret kiterjedt egyediség — atomus — parány.

Ezen egyedi terjeszkedés egyszerű érzéki volta élesen megkülönbözteti azt az elvont világnézet minden hasonnemű felfogásától, a régi atomistika phantomjaitól, a mely merev, egy-

más iránt közömbös, önmagukban tétlen és ennél fogva minden minőséget nélkülöző, pusztán mennyiségteni alakokká sublimált, nemérzéki parányokat vett fel. Ezen parányok, a melyekből az egyediség igazi elve, a feszállapot érzéki minősége hiányzik, nem különböznek tényleg az ürtől, a melylyel ellentétbe állítatnak. A qualitativ különbség csak ezen elvont schémák egyformaságával való ellentmondásban képzeltek beléjük; vagyis inkább ezen elvont schémák alapját képező eredeti érzéki alapnak önkénytelen elővillanását mutatja, a mely érzéki alapon egyedül foglalhat helyet qualitativ határozottság. — Az abstractió ezen tárgyilagositott schémái kell, hogy betöltsék a lét mindenségét, és mégis szükségkép elégtelenek az érzéki lét változásainak magyarázatára. Új abstractum hozzáfűzésével iparkodtak tehát segíteni, az erő elvont schémájával, a melynek feladata: lélekhez hasonlóan életet és mozgást hozni a közömbös parányok holt világába. Ha már most a természet megmagyarázása az elvont gondolkodás világnézetének álláspontján csakis abstract schémáknak egymáshoz külsőleg eszközölt foltozgatása útján látszott lehetségesnek, akkor teljesen megmagyarázhatlan tényre válik itt a közvetlen érzéki élet ép úgy, mint a gondolkodás jelensége. A parányok azonban, a mint mi fogjuk fel azokat, maguk csak a tevékeny létet képezik, azaz a lét és tevékenység, az anyag és erő azonosak. Ők maguk képezik a létező jelenséget és mint mechanikai feszállapot ők teszik az érzés minden bonyolultabb jelenségeinek, valamint az ismeretnek, a szemléletnek, a gondolkodásnak egyszerű alapelemét. — »Adjatok nekem anyagot« mondá egy nagy természettudós, »és egy világot felépítendek nektek.« De ezen világban nem volna érzés, nem volna szellemi tevékenység, ezen világ a schémáknak volna világa. Több joggal mondható itt: »Adjatok feszállapoti parányokat és felépítendem abból a lét és az ismeret világát.«

Ezen világnézetben feltárul előttünk az idealismus és a realismus, a sensualismus és a rationalismus, a materialismus és a spiritualismus teljes consequentiája. Tökéletes és következetes nem az eddigi idealismus, a mely képtelen a valóság világát feloszlatni gondolatai világában. Tökéletes és consequens csak oly idealismus, a mely az érzékiséget el nem veti és meg nem tagadja, hanem inkább az érzéki létet magát, mint valósággal

idealis és logikai létet szemlélteti. Való és consequens nem oly idealismus, a mely a közvetlen élet világossága előtt az abstractió köde mögé rejtőzik, és mint pusztá csalódást megtagadja azt, a mit megismerni képtelen, hanem csak oly idealismus, a mely saját principiumát minden valóságban, az érzéki tevékenység saját idealitásában és végtelenségében képes leleplezni.

Következetes és tökéletes csak oly rationalismus, a mely a gondolkodást, az általánost nem pusztán tárgyszerűtlen modorban, mint külső schémát a dologhoz és jelenségekhez hozzáilleszti, hanem a mely az érzéki lét saját természetéből a gondolatit tárgyszerűen megvilágítja. A spiritualismus is, a mely subjectiv substantiát vitat, csak ott leli tökélyét, a hol tárgya nem mint különleges lélek kóborol a holt lét világában, hanem ott, a hol a szelleminek legegyszerűbb alapja egyúttal minden valóságnak is alapja, úgy hogy az egyszerű mechanikai érzéki feszállapottól fel egészen a gondolati tevékenységig mind csak ugyanazon érzéki jelenségnek különböző fokai gyanánt mutatkozik; egy elválhatlan, rokon, jelentkező és ilyformán szellemi élete az egész természetnek, a melynek mindent betöltő harmoniája előtt eltűnnek a halál elvont phantomjai.

Ugyanígy csak akkor consequens a realismus, ha »valósága« pusztá gondolati schematismus külkényszerének alávetve nincs, ha ezen schémák maguk feloszolnak valóságában. Ugy következetes a materialismus és sensualismus csak ott, a hol az érzékiség maga az egyedül közvetlen adott lét, abstract lények pusztá prädicatumából egyedüli substantiává, ellentét nélküli, mindent betöltő létté emeltetik, a hol az többé nem qualitas obscura, hanem a valóságnak mindent átható világossága, mely mögött az elvont gondolkodás árnyvilágának félhomályában abstract schémák nem játszhatják többé kísértészerű szerepüket.

A scepticismus, ezen elméleti nihilismus, a melylyel az abstractió világnézlete feloszlásának indul, tisztító zivatarral hasonlítható össze, a mely megdönti azt, a mi önmagában korhadt és tisztítja a rothadt gőzökkel telt légkört, előkészítvén a talajt új élet fejlesztésére. Ezen általános kétely teljesen igazolva van az abstract világnézet különféle ellentéteivel szemben, a mennyiben ezen kételyben csak azon ellentétek feloszlásának ténye áll

előttünk. A scepticismus ép oly kevésbé áll ennélfogva az új állásponton kívül, mint maguk az elvont világnézet dogmaticus ellentétei. Ha a scepticismus minden határozott elvont alapelvben az ellentmondást mutatja ki, akkor igaza van. Ha másrészt a skepticismus a lét fel nem ismerhetését tételezi fel, akkor ezen állítása csak az abstract világnézetnek előbb idézett alapdogmája, a lét és jelenség feltétlen összeegyeztethetlenségének dogmája. Ha ennélfogva a scepticismust megtámadjuk, nem állunk az ő álláspontján kívüli talajon; az ő álláspontját foglaljuk el, az ő célját, az elvont világnézet egyoldalú ellentétének feloszlását mi is célul tűztük ki. De ezen célunk nem a semmiben, vagyis megint az abstractióban való feloszlás, hanem magának az abstractiónak positiv, tökéletes feloszlása.

A scepticismus ennélfogva hasonlóképp következetlen és önmagában tökéletlen. A midőn az elvont világnézet alapdogmáját teljes consequentiájában felfogja, azon helyes eredményhez jut, hogy az abstractió schémái, alaplényekként feltételezve, minden ismeretet lehetetlenné tesznek. Ezen eredménytelenség kimutatása kutatásainak eredménye, a melyben véghetetlen önmegelégedésben megnyugszik. Azért nem fogadja ugyan el az elvont okoskodások eredményeit és részleteit, a melyek illusorius volta iránt tisztába jött, de megragadja és fenntartja mindazonáltal a ferde alapot, az abstractió alapját, a mely szükségkép ily eredményre vezetett. Credo quia absurdum est — mondja egy egyházi író. Hasonlóképp a scepticismus is, megtartja az alapelvet mindazonáltal, sőt éppen azért, mert annak consequentiája a dolgok fel nem ismerhetése.

Ezen alapelv a lét és jelenség összeegyeztethetlensége. A helyett hogy ily eredmény után kétkedésével ezen ferde alap ellen fordulna, tagadó működésében öröme telvén, a hamis feltételezéshez már azért is ragaszkodik, mert hisz abból kiindulva oly gyönyörűen demonstrálható a szükségképpen eredménytelenség! A scepticismus ennélfogva nem előítélet nélkül tan. Az elvont gondolkodás világnézetét nem ugyan kifejtésében és részletezésében, de igenis sarkelvében fenntartja, és ezen alapok megdöntésével maga is feloszlik. Ha a scepticismus azt mondja, hogy minden csak jelenség, akkor ugyanazt vitatjuk, sőt következetesen állítjuk: csak a jelenség létezik, — a jelenség az

egyedüli lét — a lét maga, és nincs értelme annak, ha más létről beszélünk, mint a jelenség létéről, és csalódunk, ha azt véljük, hogy a legelvontabb negatív fogalmakban is a jelenségen túl mehetünk. Mindez csak annyit jelent, hogy belállapotaink jelentkezésében a nemjelentkezőt valamely módra jelentkezővé tehetjük, mert ilyen igen bonyolult jelentkeztetés benünk még a legelvontabb negatív fogalom is. Ezen absurd feltevésben nem fekszik ugyan valamely határozott abstract lét állítása, hanem igenis a jelenség nemlétének, pusztá illusióvá való nyilvánítása, az egyedül adott ténynek ellentmondó tagadása egyrészt, — a nemjelentkező megjelentkeztetésének absurd állítása másrészt.

Ezen ellentmondások helyébe lépteti a tudomány ezen abstract phantomok positiv geneticus felépítését.

Ha egyrésztől tökéletes ellentétben állunk minden eddigi philosophiával, úgy másrészt azt mondhatjuk, hogy célunk egyúttal minden eddigi philosophia megvilágítása és positiv demonstratiója oly állásponttól, a mely ugyanazt, de teljesebb világosságban tünteti fel. Ugyanazon tájkép az, a mely a hajnali szürkületben határozatlan vonásokban előttünk, és a mely a teljes napvilágban élénk színpompájában és az alakzatok gazdagon kifejtett változatosságában feltárul előttünk, — ugyanazon kép és mégis teljesen más kép! Ugy tárul fel előttünk az, a mi a múlt előtt az abstractió ködében homályos szürkületben lebegett, eleven valóságának gazdag kifejtésében. A concret élet színeinek fényében és alakjainak gazdagságában feloszolnak az abstractió árnyai és nyilvánul az abstractiónak ezen elfátyolozott, elrejtett lénye maga; és nyilvánul az érzékiség ezen világosságában egyúttal a valóság maga, az Isis, a mely az emberi ismeret előtt elrejtőzött az abstractió ködfátyolában.

Uj világnézet tárul fel szemeink előtt. Az emberi történelem azon korszaka, a mely Thalesse és Parmenidessal vette kezdetét és Hegellel, az elvont világnézet dialecticai önfeloszlásában elérte tökélyét, — befejezése felé indul. — Az abstractió világnézlete önmagában szakadozott és szétmálló. Az emberi tudat, ámbár még az abstractió által lebilincselve, a naturalisták és materialisták elméleteiben a concret után törekszik, de abban megegyeznek Plato és Demokrit, Hegel és

Büchner, hogy az elvont gondolkodás phantomjait teszik a világ alaplényévé; nemérezki eszméket vagy nemérezki atomokat, a melyekből az élet és érzés sehogysem magyarázható. Abban megegyeznek, hogy a jelenségek világát elvont alaplények álarcos játékának te kintik.

Teljesen felfoghatlan ennél fogva az eddigi philosophia szempontjából a lét és gondolat, a physiologia és psychologia, az agyfunciónak és a szellemi funciónak összefüggése, — teljesen felfoghatlanná válik a tapasztalt színnek avagy a tapasztalt gondolatnak összeegyeztethetése holt atomok rezgéseivel. A lét és jelenség azonossága felfoghatlan oly világnézet előtt, a mely a gondolkodás bonyolult tényeit az eredeti élet, az érzékiség életének feltevésévé teszi. Világosan kifejlődnek azonban ezen nagy problémák (a specificált érzéki funciók kimutatása physiologiai tényekül, a gondolkodás demonstratiója agyvelő-plasmafuncióul) oly álláspontról, a hol többé nem a valóság complicált schémái, hanem az érzékiség és jelenség valósága legegyszerűbb alakjában, mint érzéki terjeszkedés, mint feszítő parány állapot minden lét alapjául vétetik, a hol ezen egyszerű, mondhatni mechanikai alapon az érzés és gondolkodás magasabb, complicáltabb tényei épülnek fel. Oly problémák, a melyek megoldásáról eddig alig mertek álmodozni, a melyek megoldhatlanságáról a szokásos tudomány meg volt győződve, világos perspectivában tárulnak fel előttünk. A gondolkodás régi oszlopai megdőlnék, és megnyílik az emberi gondolkodás és élet új korszaka.

Ha az antik philosophia a naiv phantasia világnézetének feloszlása előtt állott, — úgy mi most az abstract gondolkodás világnézetének és ezen világnézet életalkotásainak teljes felbomlása előtt állunk. Nagy cél lebeg előttünk, nagy munka vár reánk, a melyet elvégezni egy embernek lehetetlenség, a mint ezen új világnézet maga nem is pusztán valamely egyedi elme terméke, hanem az emberiség fejlődésének szükségszerű eredménye, oly mű, a melynek előkészítésén évezredek működtek közre és a melynek kifejtésén még évezredek fognak közreműködni.*

Schmitt Jenő.

* A mennyiben ezen cikk az abstract gondolkodás jogosultságát a philosophiában tagadja, az ellenkező nézetek kifejtésére szívesen adunk helyet a Szemlében s magunk is alkalmilag hozzászólunk a kérdéshez. Szerk.